

КЛЮЧОВА ТЕМА¹

Статті 8 і 10 Конвенції і стаття 1 Першого протоколу до Конвенції Права адвокатів у судовій практиці Суду

(Останнє оновлення: 29.02.2024)

Вступ²

Для початку — декілька слів з термінології. Французький термін «*avocat*» використовується для позначення члена колегії адвокатів, тоді як «*juriste*» є більш загальним терміном, що означає «юрист» (а термін «*défenseur*» означає «захисник у суді»)³. В англійській мові, де слово **lawyer** є загальним терміном, разом з терміном **legal adviser** (юрисконсульт) і, у ширшому сенсі, (**legal counsel** (юрист) і **advocate** (адвокат), зустрічається ціла низка більш точних позначень. У деяких юрисдикціях ця професія має єдину назву, тоді як в інших проводиться розрізнення між адвокатами з правом виступати в суді (представників клієнтів у суді) та юристами, які виконують роль консультантів. З цією метою в деяких юрисдикціях загального права використовуються терміни баристер (barrister) та соліситор (solicitor) (Англія та Вельс, Ірландія) або адвокат (advocate)⁴ і соліситор (Шотландія, Нормандські острови), натомість в інших юрисдикціях таке розрізнення відсутнє, наприклад адвокат (advocate) (Кіпр, Мальта) і адвокат (attorney) (Північна Америка). При перекладі іншими мовами Держав-членів Ради Європи, як правило, використовується один з вищезазначених термінів, а у разі потреби проводиться різниця⁵. Держави самі визначають, хто має право вести адвокатську практику та надавати юридичні консультації чи допомогу в межах своєї юрисдикції, і за яких умов («*Круглов та інші проти Росії*» (*Kruglov and Others v. Russia*), 2020, § 137).

Враховуючи їхню основоположну місію в демократичному суспільстві (захист учасників судового процесу та забезпечення довіри громадськості до діяльності судів), адвокати мають особливий та спеціальний статус згідно з Конвенцією, що надає їм центральне місце у відправленні правосуддя. Адвокати сприяють належному відправленню правосуддя, а отже, забезпечують збереження довіри до нього громадськості (наприклад, див. рішення у справі «*Родрігез Равело проти Іспанії*» (*Rodriguez Ravelo v. Spain*), 2016, § 40).

¹ Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та Верховним Судом (Україна) і виконано бюро перекладів «Профпереклад».

² Цей вступ (перший параграф) не є точним перекладом версії французькою мовою і був перероблений для англомовних читачів.

³ Професія юриста у Франції раніше включала посади *conseil juridique* (юрисконсульт) і *avoué* (повірений) до їх скасування та злиття в єдину посаду під назвою *avocat* (адвокат).

⁴ Адвокати у згаданих юрисдикціях так само є членами колегії адвокатів, навіть якщо їх називають баристерами. Втім, в Англії та Вельсі термін *advocate* (адвокат) використовується в більш загальному сенсі та в різних контекстах.

⁵ Наприклад, в Україні та Росії термін «адвокат» означає члена колегії адвокатів, який представляє клієнтів у суді, а «юрист» або «юрисконсульт» використовується для позначень інших осіб, натомість у Хорватії слово *advocate* використовується для позначення однієї професії.

Цей особливий статус передбачає посилений захист конфіденційності спілкування між адвокатом та клієнтом (стаття 8), певну свободу дій щодо аргументів, які використовуються в суді (стаття 10) і захист власності адвокатів (стаття 1 Першого протоколу до Конвенції).

Передбачений Конвенцією захист адвокатів тягне за собою ряд особливих обов'язків, особливо в тому, що стосується їхньої поведінки («*Моріс проти Франції*» (*Morice v. France*) [ВП], 2015, § 133), а отже, серед іншого, етичні вимоги («*Лекавічене проти Литви*» (*Lekavičienė v. Lithuania*), 2017, § 52), як-от обов'язок дотримуватись обережності у зв'язку з таємницею судового слідства, обов'язок старанно захищати інтереси клієнтів, обов'язок утримуватись від зневажливих або дифамаційних висловлювань про судову владу, зобов'язання повідомляти про підозри щодо певних правопорушень, вчинених клієнтами, і навіть зобов'язання утримуватись від рекламування послуг.

З кожної з цих тем є значна судова практика.

Принципи, виведені на підставі сучасної судової практики щодо статті 8

Повага до професійної конфіденційності (огляди/вилучення/обшуки)

Стаття 8 передбачає посилений захист усього спілкування між адвокатами та їхніми клієнтами. Йдеться, зокрема, про листи, телефонні та усні розмови, а також електронну кореспонденцію («*Клаус Мюллер проти Німеччини*» (*Klaus Müller v. Germany*), 2020, § 37). Суд не розмежовує різні категорії листування з адвокатами залежно від їхнього змісту та мети, оскільки межу між листуванням стосовно передбачуваного судового розгляду та загального характеру особливо важко провести («*Алтай проти Туреччини (№ 2)*» (*Altay v. Turkey (no. 2)*), 2019, § 51, і «*Кемпбелл проти Сполученого Королівства*» (*Campbell v. the United Kingdom*), 1992, § 48).

Оскільки професійна таємниця є основою довірчих стосунків між адвокатом та клієнтом, листування між ними, з точки зору конфіденційності, має привілейоване становище. Це також накладає на адвокатів певні обов'язки («*Мішо проти Франції*» (*Michaud v. France*), 2012, §§ 117-119, та наведені в цьому рішенні посилання), оскільки Конвенція не забороняє покладати на адвокатів певні обмеження, які можуть стосуватися їхніх відносин з клієнтами («*Алтай проти Туреччини (№ 2)*» (*Altay v. Turkey (no. 2)*), 2019, § 56).

Адвокатам, які не здійснюють захист клієнтів у суді (як члени колегії адвокатів), але ведуть практику як юрисконсульты, також повинні надаватися певні процесуальні гарантії у своїх відносинах з клієнтами («*Круглов та інші проти Росії*» (*Kruglov and Others v. Russia*), 2020, § 137).

Попри те що професійна таємниця адвокатів є одним з основоположних принципів, на які у демократичному суспільстві спирається організація правосуддя, цей принцип не є недоторканим («*Мішо проти Франції*» (*Michaud v. France*), 2012, § 123).

У цій сфері законодавство та судова практика повинні забезпечувати ефективні гарантії проти зловживань або свавілля, а будь-яке втручання має бути піддане особливо ретельному судовому контролю («*Кірдьок та інші проти Туреччини*» (*Kirdök and Others v. Turkey*), 2019, § 51, та наведені в цьому рішенні посилання).

Водночас, збереження професійної таємниці належить до сфери прав захисту в контексті статті 6 Конвенції: зокрема, воно логічно впливає з права клієнта не свідчити проти себе, що передбачає, що органи влади намагатимуться довести вину обвинуваченого, не використовуючи доказів, отриманих з використанням методів примусу чи утисків усупереч волі «обвинуваченої особи» («*Кірдьок та інші проти Туреччини*» (*Kirdök and Others v. Turkey*), 2019, § 50, та наведені в цьому рішенні посилання).

Суд також постановив, що втручання у професійну таємницю адвоката ставало ще більш серйозним, якщо мало на меті встановити джерело журналіста (клієнта адвоката), а отже, становило втручання в реалізацію прав третьої сторони, захищеної згідно зі статтею 10 («*Румен та Шміт проти Люксембургу*» (*Roemen and Schmit v. Luxembourg*), ЄСПЛ 2003-IV, § 71).

У судовій практиці є декілька прикладів, коли Суд встановлював порушення статті 8 у зв'язку з якістю закону (наприклад, див. рішення у справі «*Васіл Василев проти Болгарії*» (*Vasil Vasilev v. Bulgaria*), 2022), або, в більш широкому сенсі, у зв'язку з втручанням за відсутності правових підстав (див. рішення у справах «*Копп проти Швейцарії*» (*Kopp v. Switzerland*), 1998, і «*Сергава проти Естонії*» (*Särgava v. Estonia*), 2021). У деяких (відносно рідкісних) випадках Суд залишав відкритим питання щодо законності втручання, дотримуючись думки, що в будь-якому випадку втручання було непропорційним («*Ілія Стефанов проти Болгарії*» (*Iliya Stefanov v. Bulgaria*), 2008, § 36, «*Кірдьок та інші проти Туреччини*» (*Kirdök and Others v. Turkey*), 2019, § 47). Найчастіше основний аналіз Суду зосереджується на пропорційності втручання.

Фактори, які враховує Суд під час оцінки пропорційності, *inter alia*, включають: ступінь серйозності правопорушення, що розслідується владою, підозри влади щодо причетності адвоката до правопорушення, існування попередньої або подальшої судової санкції (ордера), обставини, в яких цю санкцію (ордер) було видано, зокрема інші докази, доступні на той час, зміст і сфера дії ордеру, спосіб, у який було проведено обшук/огляд/вилучення, включно з тим, чи були при цьому присутні незалежні спостерігачі, застосування протоколу обробки даних, а також ступінь можливих наслідків заходу для професійної діяльності та репутації відповідної особи («*Сервуло енд Асоціадос — Сосьєдад де Адвогадос, РЛ та інші проти Португалії*» (*Servulo & Associados - Sociedade de Advogados, RL and Others v. Portugal*), 2015, § 100, і «*Круглов та інші проти Росії*» (*Kruglov and Others v. Russia*), 2020, §§ 125 і 132, та наведені в цьому рішенні посилання).

Попри те, що присутність голови колегії адвокатів (*bâtonnier*) розглядається як особлива процесуальна гарантія («*Андре та інші проти Франції*» (*André and Another v. France*), 2008, §§ 42-43, «*Ксав'єр Да Сільвейра проти Франції*» (*Xavier Da Silveira v. France*), 2010, §§ 37 і 43), це не означає автоматичне порушення статті 8 (наприклад, див. рішення у справі «*Андре та інші проти Франції*» (*André and Another v. France*), 2008, § 44). Водночас присутність свідків не вважається процесуальною гарантією («*Ілія Стефанов проти Болгарії*» (*Iliya Stefanov v. Bulgaria*), 2008, § 43, «*Юдіцкая та інші проти Росії*» (*Yuditskaya and Others v. Russia*), 2015, § 30).

Варті уваги приклади

- «*Немец проти Німеччини*» (*Niemietz v. Germany*), 1992. Перше рішення, в якому Суд прямо постановив, що стаття 8 поширювалась на службові приміщення і суто професійну кореспонденцію адвоката (див. також посилання на попередню судову практику в § 32 *in fine*).
- «*Копп проти Швейцарії*» (*Kopp v. Switzerland*), 1998. Перше рішення про прослуховування телефонних ліній офісу адвоката; порушення у зв'язку з якістю закону, яке було визнано несумісним з верховенством права.
- «*Румен та Шміт проти Люксембургу*» (*Roemen and Schmit v. Luxembourg*), 2003. Обшук офісу адвоката з метою встановлення джерел журналіста, якого представляв цей адвокат; порушення.
- «*Візер та "Бікос Бетайлігунген ГмбХ" проти Австрії*» (*Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria*), 2007. Вилучення електронних даних під час обшуку адвокатського офісу; порушення у зв'язку з недотриманням процесуальних гарантій.

- *«Смірнов проти Росії» (Smirnov v. Russia)*, 2007. Обшук і вилучення документів з комп'ютера в житлі адвоката, котрі використовувались як докази у кримінальній справі, в якій адвокат представляв обвинувачених; порушення.
- *«Андре та інші проти Франції» (André and Another v. France)*, 2008. Обшук в юридичній компанії та вилучення документів (включно з особистими документами) податковими інспекторами з метою виявлення доказів проти компанії, яка була клієнтом фірми; присутність голови колегії адвокатів та його пряме заперечення не завадили посадовим особам, які проводили обшук, оглянути всі документи, що зберігалися в приміщенні, та вилучити їх; порушення.
- *«Ілія Стефанов проти Болгарії» (Iliya Stefanov v. Bulgaria)*, 2008. Суд висловив сумніви щодо законності обшуку та вилучення в юридичній компанії, хоча болгарське законодавство, яке діяло в той час, прямо заявляло, що документи адвоката були «недоторканими», і їх неможливо було перевірити чи вилучити; непропорційний захід; порушення. Водночас заявник не довів, що його мобільні дзвінки перехоплювалися, і Суд визнав скаргу явно необґрунтованою.
- *«Ксав'є Да Сільвейра проти Франції» (Xavier Da Silveira v. France)*, 2010. Обшук житла адвоката, який був членом іноземної асоціації адвокатів, без присутності голови (*bâtonnier*); порушення.
- *«Мішо проти Франції» (Michaud v. France)*, 2012. Правове зобов'язання адвокатів повідомляти про підозри щодо відмивання коштів своїми клієнтами; цей обов'язок не порушував саму суть місії захисту; законодавство передбачало наявність процесуальних гарантій; відсутність порушення.
- *«Вінчі Констракшен та ДжіТіЕм Жені Сівіл енд Сервісіс проти Франції» (Vinci Construction and GTM Génie Civil et Services v. France)*, 2015. Вилучення всієї професійної електронної кореспонденції в комерційних компаній, включно з кореспонденцією з адвокатами, не пов'язаною зі слідством. Подальший судовий перегляд був лише формальністю і не передбачав конкретного розгляду; порушення.
- *«“Сервуло енд Асоціадос — Сосьєдад де Адвогадос”, РЛ та інші проти Португалії» (Sérvulo & Associados – Sociedade de Advogados, RL and Others v. Portugal)*, 2015. Одне з перших рішень, в якому не було виявлено жодних порушень, у зв'язку з масштабним вилученням в юридичній компанії.
- *«Версіні-Кампінчі та Краснянські проти Франції» (Versini-Campinchi and Crasnianski v. France)*, 2016. Не виявлено порушень стосовно використання розшифровки розмови з клієнтом у зв'язку з перехопленням телефонних дзвінків заявниці під час дисциплінарного провадження, ініційованого щодо неї (як адвоката).
- *«Зоммер проти Німеччини» (Sommer v. Germany)*, 2017. Перевірка службового банківського рахунка адвоката в контексті кримінального розслідування щодо одного з його клієнтів; банк надіслав до прокуратури список транзакцій; порушення (недостатні процесуальні гарантії).
- *«Волланд проти Норвегії» (Wolland v. Norway)*, 2018. Утримання органами влади матеріалів, вилучених в юридичній компанії без офіційного ордеру, і заходи, вжиті заявником (колишнім адвокатом) для їх повернення; відсутність порушення.
- *«Лоран проти Франції» (Laurent v. France)*, 2018. Перехоплення та прочитання працівником поліції рукописних записок зі службовими контактними даними, котрі адвокат передавав своїм клієнтам, які перебували під супроводом поліції. Заперечення щодо відсутності суттєвої шкоди відхилено, оскільки заява стосувалася засобів обміну інформацією, щодо яких Суду досі не доводилось ухвалювати рішення; порушення.

- *«Кірдьок та інші проти Туреччини» (Kirdök and Others v. Turkey)*, 2019. Вилучення, що супроводжувалось відмовою повернути або знищити електронні файли заявників, які були адвокатами, під час кримінального провадження щодо іншого адвоката, який працював з ними в одному офісі. Сумніви щодо передбачуваності втручання (законності). Порушення у зв'язку з відсутністю необхідності та ненаданням процесуальних гарантій (зокрема, узагальнююче обґрунтування судового рішення щодо клопотання про повернення/знищення файлів).
- *«Алтай проти Туреччини (№ 2)» (Altay v. Turkey (no. 2))*, 2019. Присутність посадової особи в'язниці під час зустрічей ув'язненого зі своїм адвокатом; порушення.
- *«Круглов та інші проти Росії» (Kruglov and Others v. Russia)*, 2020. Вилучення пристроїв під час обшуків, які також називали «перевірками» та «оглядами місця злочину», в службових приміщеннях адвокатів та юрисконсультів за відсутності будь-яких процесуальних гарантій; порушення.
- *«Клаус Мюллер проти Німеччини» (Klaus Müller v. Germany)*, 2020. Адміністративний штраф, накладений на адвоката, який відмовився свідчити в кримінальному провадженні проти колишніх керівників компаній, які були його клієнтами, після їхньої відмови від дотримання адвокатської таємниці. Захід було визнано правомірним (передбачуваним), навіть з урахуванням різної судової практики, і пропорційним; відсутність порушення.
- *«Сергава проти Естонії» (Särgava v. Estonia)*, 2021. Вилучення ноутбука та мобільного телефона адвоката з його будинку та автомобіля і подальше дослідження органами влади в межах кримінального провадження щодо нього. Незаконне втручання; порушення.
- *«Васил Василев проти Болгарії» (Vasil Vasilev v. Bulgaria)*, 2021. Незаконний запис розмови між адвокатом і його клієнтом у межах таємного прослуховування телефонної лінії клієнта. Пізніше національні суди дійшли висновку, що запис не можна було приймати як доказ у кримінальному провадженні щодо клієнта. Проте вони не розпорядилися (оскільки не мали відповідних повноважень) про знищення цього запису, а натомість надіслали його до суду, який дозволив цей захід. Вимога заявника про виплату компенсації була відхилена. Порушення у зв'язку з відсутністю достатньо чіткої правової бази щодо знищення незаконних записів розмов між адвокатом та клієнтом (відсутність процесуальних гарантій, що конкретно стосувалися б такого знищення).
- *«Матеу проти Румунії» (Mateuț v. Romania)* (ухв.), 2022. Перехоплення та запис телефонної розмови між заявником (адвокатом) та його клієнтом, під час підготовки до укладення договору. Заявника спершу викликали як свідка у справі, що стосувалась його клієнта, потім суд ухвалив рішення, що такі свідчення були незаконними, і дав розпорядження вилучити їх з файла розшифровки розмови на тій підставі, що свідчення не було отримано законним шляхом. Суд встановив, що органи влади імпліцитно визнали порушення права заявника на повагу до його приватного життя та кореспонденції і забезпечили відшкодування, і що заявник міг порушити провадження у справі про компенсацію. Неприйнятно у зв'язку з тим, що заявник більше не міг стверджувати, що він є потерпілим через порушення статті 8.

Інші приклади

- [«Камензінд проти Швейцарії» \(Camenzind v. Switzerland\)](#), 1997
- [«Тамосіус проти Сполученого Королівства» \(Tamosius v. the United Kingdom\)](#) (ухв.), ЕСПЛ 2002-VIII
- [«Ельчі та інші проти Туреччини» \(Elci and Others v. Turkey\)](#), 2003
- [«Ван Россем проти Бельгії» \(Van Rossem v. Belgium\)](#), 2004
- [«Саллінен та інші проти Фінляндії» \(Sallinen and Others v. Finland\)](#), 2005
- [«Колесніченко проти Росії» \(Kolesnichenko v. Russia\)](#), 2009
- [«Хейно проти Фінляндії» \(Heino v. Finland\)](#), 2011
- [«Робатін проти Австрії» \(Robathin v. Austria\)](#), 2012
- [«Сабер проти Норвегії» \(Saber v. Norway\)](#), 2020
- [«Кадура та Смалій проти України» \(Kadura and Smaliy v. Ukraine\)](#), 2021.

Позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю та інші заходи, що впливають на «приватне життя» в розумінні статті 8

В деяких досить рідкісних справах Суд мав ухвалити рішення щодо застосовності та дотримання статті 8 в ситуаціях, коли заявники (адвокати та стажери) були позбавлені права на заняття адвокатською діяльністю внаслідок застосування дисциплінарних санкцій. У цьому контексті див. рішення у справах [«Янкаускас проти Литви \(№ 2\)» \(Jankauskas v. Lithuania \(no. 2\)\)](#), 2017, і [«Лекавічене проти Литви» \(Lekavičienė v. Lithuania\)](#), 2017, де Суд дійшов висновку, що стаття 8 є застосовною, проте не встановив порушення.

Проте у справі [«Коган та інші проти Росії» \(Kogan and Others v. Russia\)](#), 2023, Суд встановив порушення статті 8 у зв'язку зі скасуванням дозволу на проживання відомої адвоката-правозахисника, насамперед для того, щоб покарати її та її чоловіка за правозахисну діяльність і завадити їм її продовжувати.

Принципи, виведені на підставі сучасної судової практики щодо статті 10

Характер і обсяг свободи вираження поглядів адвокатів

Свобода вираження поглядів адвокатів пов'язана з незалежністю юридичної професії. Вона включає в себе не тільки суть висловлених ідей та інформації, але і право коментувати на публіці процес правосуддя, якщо тільки їх критика не виходить за дозволені рамки ([«Моріс проти Франції» \(Morice v. France\)](#) [ВП], 2015, § 134 та наведені в цьому рішенні посилання).

Існує основна відмінність між адвокатами та журналістами через становище адвокатів у організації правосуддя; вони є службовцями суду і не підпадають під категорію «громадських наглядачів демократії» ([«Студіо Моніторі та інші проти Грузії» \(Studio Monitori and Others v. Georgia\)](#), 2020, § 42, і [«Моріс проти Франції» \(Morice v. France\)](#) [ВП], 2015, §§ 148 і 168). Також адвокатів не можна порівнювати з зовнішніми свідками, завданням яких є інформування публіки, оскільки вони прямо залучені до функціонування судової системи.

Висловлювання адвокатів можуть вважатися такими, що шкодять репутації інших осіб (суддів або установ), або розкривають конфіденційну інформацію, порушуючи таємницю слідства.

Оцінка Судом пропорційності втручання

Практично в усіх справах щодо цих питань обговорення зосереджувалося на пропорційності втручання, оскільки законність заходу та законна мета не порушували конкретних питань перед Судом або сторонами.

До особливих критеріїв, які Суд враховує під час оцінки пропорційності, належать врахування статусу адвоката, гідності професії юриста⁶, загального контексту висловлювань (особливо якщо їх можна назвати такими, що вводять в оману, або незаслужені нападки), чи достатнім чином вирази, що використовуються, пов'язані з фактами справи («*Мор проти Франції*» (*Mor v. France*), 2011, § 53), а також характер та інтенсивність санкції (кримінальна чи ні). Загалом кримінальні санкції, особливо ті, які можуть тягнути за собою позбавлення свободи, може бути складніше виправдати («*Родрігез Равело проти Іспанії*» (*Rodriguez Ravelo v. Spain*), 2016, §§ 41 і 50). Свобода вираження поглядів адвокатів не є необмеженою, проте втручання в цю свободу може розглядатися винятково як «необхідне в демократичному суспільстві», навіть у справі щодо м'якої кримінальної санкції («*Мор проти Франції*» (*Mor v. France*), 2011, § 44, та наведені в цьому рішенні посилання, і «*Радобуляч проти Хорватії*» (*Radobuljac v. Croatia*), 2016, § 58).

Суд також вважає, що як службовці суду вони користуються винятковим правом виступати в суді та імунітетом від судового процесу за свої виступи в залі суду, тому їхня поведінка повинна бути скромною, чесною та гідною («*Касадо Кока проти Іспанії*» (*Casado Coca v. Spain*), 1994, § 46).

Під час реалізації своєї свободи вираження поглядів адвокати повинні пам'ятати про найкращі інтереси своїх клієнтів, оскільки призначення строку покарання для захисника в суді за деяких обставин може мати наслідки не лише для прав адвоката згідно зі статтею 10, але й для права клієнта на справедливий судовий розгляд згідно зі статтею 6 Конвенції. З цього випливає, що будь-який «стримувальний ефект» є важливим фактором, який потрібно враховувати під час вжиття заходів з урівноваження між судами та адвокатами в контексті ефективного відправлення правосуддя («*Кіпріану проти Кіпру*» (*Kyprianou v. Cyprus*) [ВП], 2005, § 175).

Суд також розрізняє, чи висловлює адвокат свою думку в залі суду чи в іншому місці. У першому випадку, особливо якщо зауваження не поширюються за межами зали судового засідання, адвокат користується більшою свободою дій. Якщо адвокат робить публічні висловлювання, він не звільняється від обов'язку виявляти обачність щодо таємниці ведення судового слідства, навіть якщо він не може нести відповідальність за те, як преса опублікувала його висловлювання, які він згодом заперечував («*Моріс проти Франції*» (*Morice v. France*) [ВП], 2015, §§ 136-138).

З методологічної точки зору, під час оцінки пропорційності Суд інколи аналізує статус заявника як адвоката в окремому підпункті (наприклад, див. рішення у справі «*Чеферин проти Словенії*» (*Čeferin v. Slovenia*), 2018, § 54).

Варті уваги приклади

Якщо адвокат висловлює зауваження в залі суду (у справах, де національний суд визнав зауваження дифамаційними або зневажливими):

- Щодо непотрібних та зневажливих зауважень, висловлених адвокатами: «*Малер проти Німеччини*» (*Mahler v. Germany*) (ухв.), 1998 (неприйнятно), «*Р.В. проти Австрії*» (*R.W. v. Austria*) (ухв.), 1997 (частково неприйнятно).

⁶ Див. рішення у справі «*Нікула проти Фінляндії*» (*Nikula v. Finland*), §§ 41 і 46 — де професія юриста в широкому сенсі стосувалася суддів та прокурорів.

- *«Нікула проти Фінляндії» (Nikula v. Finland)*, 2002. Провадження у справі про дифамацію (приватне обвинувачення), ініційоване прокурором щодо заявниці, яка виконувала роль захисника в судовому процесі, через заяву, яку вона оголосила на слуханні та який містив критику стратегії сторони обвинувачення; порушення.
- *«Кіпріану проти Кіпру» (Kyprianou v. Cyprus)* [ВП], 2005. Адвоката визнано винним у неповазі до суду тими ж суддями, перед якими було скоєно такі дії, і призначено покарання у вигляді п'яти діб позбавлення волі, котре мало бути виконане негайно; порушення.
- *«Кінчеш проти Угорщини» (Kincses v. Hungary)*, 2015. Дисциплінарне провадження, за результатами якого заявника було оштрафовано через зауваження на адресу судді (в яких стверджувалося, що суддя некомпетентний і відчуває особисту ненависть до обвинуваченого); відсутність порушення.
- *«Боні проти Франції» (Bono v. France)*, 2015. Покарання (догана, що супроводжувалась тимчасовим відстороненням від професійної діяльності), застосоване проти адвоката за звинувачення слідчих суддів у кримінальному провадженні проти його клієнта за співучасть в тортурах. Оскаржувані заяви безпосередньо сприяли здійсненню заявником його завдання щодо захисту клієнта, скоріше прирівнювалися до оціночних суджень і мали певне фактологічне підґрунтя; порушення.
- *«Радобуляч проти Хорватії» (Radobuljac v. Croatia)*, 2016. Штраф, призначений заявнику за неповагу до суду після висловлення певних критичних зауважень у апеляційній скарзі. Органи влади не розглянули ці зауваження у відповідному контексті і не врахували форму викладу. Суд не побачив нічого зневажливого для суддів у змісті висловлювання або в намірах заявника. Крім того, суддя, який виніс рішення про штраф, був тим, кого образили зауваження. Попри те, що поведінка заявника була некоректною і могла демонструвати неповагу, його зауваження стосувались лише способу, в який судді вели провадження у справі; порушення.
- *«Родріґез Равело проти Іспанії» (Rodriguez Ravelo v. Spain)*, 2016. Засудження за образи у зв'язку з висловлюваннями адвоката, зробленими ним у письмовій заяві, які містили оціночні судження щодо судді та звинувачували його в неординарній поведінці (зокрема в брехні), в контексті захисту інтересів його клієнта; порушення.
- *«Чеферин проти Словенії» (Čeferin v. Slovenia)*, 2018. Штраф за неповагу до суду з боку адвоката, який у своїх виступах висловив критику на адресу прокурора та експертів, причому адвокату не було надано можливості надати пояснення та захистити себе перед призначенням штрафу; порушення.
- *«Багіров проти Азербайджану» (Bagirov v. Azerbaijan)*⁷, 2020. Адвоката було тимчасово позбавлено права на заняття адвокатською діяльністю у зв'язку з публічними звинуваченнями в насильстві з боку поліції, а потім виключено з колеґії за зневажливі зауваження щодо судді, зроблені в залі суду, коли він представляв інтереси *Ільгара Маммадова (Ilgar Mammadov)*; відсутність правових підстав; порушення.

Якщо адвокат висловлює зауваження поза залом суду

- *«Моріс проти Франції» (Morice v. France)* [ВП], 2015. Засудження адвоката за співучасть у наклепницьких висловлюваннях на адресу слідчого судді у зв'язку з його заявами пресі; порушення.

⁷ У цій справі адвокат висловлювався як у залі суду, так і за його межами.

- *«Касадо Кока проти Іспанії» (Casado Coca v. Spain)*, 1994. Дисциплінарне стягнення (попередження), призначене адвокату, за публікацію рекламного оголошення про його адвокатський офіс в кількох випусках місцевої газети; відсутність порушення.
- *«Шьопфер проти Швейцарії» (Schöpfer v. Switzerland)*, 1998. Дисциплінарне стягнення, застосоване до заявника-адвоката, у зв'язку з висловленою ним на пресконференції критикою на адресу суду. Відсутність порушення, беручи до уваги загальний характер, серйозність і тон скарг, висловлених публічно, і помірний штраф.
- *«Аміхалачьоає проти Молдови» (Amihalachioaie v. Moldova)*, 2004. Призначення штрафу адвокату за критику рішення Конституційного Суду, висловлену в телефонному інтерв'ю з журналістом; порушення.
- *«Фолья проти Швейцарії» (Foglia v. Switzerland)*, 2007. Штраф, накладений на адвоката у зв'язку з розкриттям документів з матеріалів кримінальної справи, що призвело до кампанії в пресі, яка тривала паралельно з судовим розглядом; порушення.
- *«Мор проти Франції» (Mor v. France)*, 2011. Під час пресконференції заявниця, яка виконувала функції адвоката, відповідала на запитання журналістів у зв'язку з кримінальною справою, в якій вона брала участь. Якщо справа широко висвітлюється в засобах масової інформації через серйозність фактів і осіб, які можуть бути до неї причетні, адвокат не може бути покараний за порушення таємниці судового розслідування якщо він або вона просто роблять особисті коментарі до інформації, яка вже відома журналістам, і яку вони збираються описувати з цими коментарями чи без них; порушення.
- *«Карпетас проти Греції» (Karpetas v. Greece)*, 2012. На адвоката було накладено штраф за злісні звинувачення (твердження про корупцію з боку прокурора та судді); відсутність порушення.
- *«Рогальський проти Польщі» (Rogalski v. Poland)*, 2023. Дисциплінарне стягнення (штраф і тимчасова заборона на заняття певною професійною діяльністю) щодо адвоката у зв'язку з поданням ним скарги проти прокурора від імені клієнта щодо стверджуваної корупції. Суд підкреслив значення можливості повідомляти про корупційні злочини; порушення.

Інші приклади

- *«Штойр проти Нідерландів» (Steur v. the Netherlands)*, 2003;
- *«Кутан проти Франції» (Coutant v. France)* (ухв.), 2008;
- *«Карпетас проти Греції» (Karpetas v. Greece)*, 2012;
- *«Пай Піреш де Ліма проти Португалії» (Pais Pires de Lima v. Portugal)*, 2019.

Принципи, виведені на підставі сучасної судової практики щодо статті 1 Першого протоколу до Конвенції

Ця тема пов'язана з двома основними аспектами:

- (i) право на повагу до власності, яке становить робоче приладдя (зазвичай комп'ютерну апаратуру);
- (ii) право на виплату винагороди (гонорару).

У цих сферах застосовуються загальні положення статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Водночас варто враховувати той факт, що вилучені об'єкти можуть бути робочим приладдям адвоката. Зокрема, якщо вилучене обладнання (комп'ютери, ноутбуки тощо) не було предметом, знаряддям або доходом від вчинення кримінального правопорушення, як цього

зазвичай не буває, його вилучення і особливо утримання може бути складно виправдати («Смірнов проти Росії» (*Smirnov v. Russia*), 2007, §§ 58-59) На сьогоднішній день є декілька рішень щодо цієї теми.

Варті уваги приклади

Вилучення робочого приладдя

- «Смірнов проти Росії» (*Smirnov v. Russia*), 2007. Комп'ютер адвоката було вилучено органами влади в 2000 році. Інформація на жорсткому диску мала користь для слідства, чого не можна було сказати про сам комп'ютер. Суд дійшов висновку про відсутність обґрунтування утримання техніки; порушення.
- «Круглов та інші проти Росії» (*Kruglov and Others v. Russia*), 2020. Вилучення комп'ютерів адвокатів; порушення навіть у ситуації, коли матеріали було швидко (протягом 1 місяця) повернуто.

Право на виплату винагороди

- «Ван дер Муссель проти Бельгії» (*Van Der Mussele v. Belgium*), 1983. Заявник, адвокат-стажер, призначений судом виконувати роль захисника, не отримав винагороди і навіть поніс витрати у зв'язку з правовим зобов'язанням, накладеним Державою. Незастосовність *ratione materiae* статті 1 Першого протоколу до Конвенції.
- «Даною та інші проти Румунії» (*Dănoiu and Others v. Romania*), 2022. Суттєве зменшення гонорарів, виплачених заявникам як захисникам, призначеним судом, без чіткої та передбачуваної законної підстави; порушення.

Повторення загальних принципів

- Щодо конфіденційності спілкування між адвокатом та клієнтом: «Мішо проти Франції» (*Michaud v. France*), 2012, §§ 117-119.
- Щодо свободи вираження поглядів адвокатів: «Моріс проти Франції» (*Morice v. France*) [ВП], 2015, § 132-139.

Суміжні (але відмінні) теми

- Щодо кореспонденції між клієнтом (ув'язненим) та його адвокатом: «Кемпбелл проти Сполученого Королівства» (*Campbell v. the United Kingdom*), 1992.
- Щодо засудження журналістів за використання та відтворення інформації з судового розслідування, що тривало, у книзі: «Дюпюї та інші проти Франції» (*Dupuis and Others v. France*), 2007.
- Щодо засудження редактора газети за наклепницькі висловлювання на адресу слідчих суддів: «Джулай та САРЛ Ліберасьон проти Франції» (*July and SARL Libération v. France*), 2008.
- Щодо сумісності зі статтею 8 вимог Держави про допуск до професії юриста: «Бігаєва проти Греції» (*Bigaeva v. Greece*), 2009.
- Щодо права отримувати пенсію з пенсійного фонду для адвокатів (заснованого на внесках): «Кляйн проти Австрії» (*Klein v. Austria*), 2011.
- Щодо відносин між адвокатами та суддями: «Моріс проти Франції» (*Morice v. France*) [ВП], 2015, § 170 *in fine*.
- Щодо доступу до суду у справі про відмову розглянути позов у справі про наклеп, поданий заявником (адвокатом) щодо судді, який звернувся до колеги адвокатів із

проханням про відкриття дисциплінарного провадження у зв'язку з його поведінкою під час цивільного провадження: *«Сергей Зубарев проти Росії» (Sergey Zubarev v. Russia)*, 2015.

- Щодо жорстокого поводження з адвокатом, який представляв клієнта, у відділенні поліції: *«Казан проти Румунії» (Cazan v. Romania)*, 2016.
- Щодо застосовності статей 6 і 8 у справі, де заявників — адвокатів — було виключено з судового розгляду, в якому вони представляли своїх клієнтів: *«Ангерярв та Грейноман проти Естонії» (Angerjäv and Greinoman v. Estonia)*, 2022.
- Щодо обсягу захисту репутації адвокатів, які не були заявниками, від дифамаційних висловлювань: *«Месич проти Хорватії» (Mesić v. Croatia)*, 2022 (рішення у цивільній справі про дифамацію щодо колишнього Президента після заяви про те, що адвокат потребував психіатричного лікування, оскільки висував щодо нього обвинувачення у своїй кримінальній скарзі, відсутність порушення), а також *«Маталас проти Греції» (Matalas v. Greece)*, 2021 (рішення проти заявника за позовом про дифамацію у зв'язку з його зауваженнями як генерального директора компанії щодо його колишнього юриста).
- Щодо прав звичайних громадян, клієнтів адвокатів, на справедливий суд, часто пов'язаних з правами адвокатів, проте незалежних від них: *«Гамдані проти Швейцарії» (Hamdani v. Switzerland)*, 2023.
- Щодо дискримінації, в розумінні статті 1 Протоколу № 12, у зв'язку з відмовою дозволити заявнику — адвокату використовувати діалект (варіант сербської мови, що мав статус офіційного) під час судового розгляду: *«Паун Йованович проти Сербії» (Paun Jovanović v. Serbia)*, 2023.

Інші посилання

Посібники з судової практики:

- Посібник зі статті 8 — Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції [Guide on Article 8 - Right to respect for private and family life, the home and correspondence]
- Посібник зі статті 10 — Свобода вираження поглядів [Guide on Article 10 - Freedom of expression]
- Посібник зі статті 1 Першого протоколу до Конвенції — Захист власності [Guide on Article 1 of Protocol No. 1 - Protection of property]

Інші ключові теми:

- Доступ до адвоката [Access to a lawyer]
- Захист судової влади [Protection of the judiciary]

Інше:

- Рекомендація Rec(2000)21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів [Recommendation R(2000)21 of the Committee of Ministers to the member States on the freedom of exercise of the profession of lawyer] (ухвалено 25 жовтня 2000 року)
- Основні принципи ролі адвокатів [Basic Principles on the Role of Lawyers] (ухвалено 07 вересня 1990 року Восьмим Конгресом ООН щодо запобігання злочинності та проблем поводження з правопорушниками, який відбувся в Гавані (Куба))

- [Рекомендація 2085 \(2016\) \[Recommendation 2085 \(2016\)\]](#) і [Резолюція 2095 \(2016\) \[Resolution 2095 \(2016\)\]](#) Парламентської асамблеї Ради Європи
- [Рекомендація 2121 \(2018\) \[Recommendation 2121 \(2018\)\]](#) щодо розробки Європейської конвенції про професію адвоката

КЛЮЧОВІ ПОСИЛАННЯ ІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Провідні справи:

- *«Мішо проти Франції» (Michaud v. France)*, № 12323/11, 06 грудня 2012 року (відсутність порушення статті 8);
- *«Моріс проти Франції» (Morice v. France)* [ВП], № 29369/10, 24 квітня 2015 року (порушення статті 10);
- *«Кіпріану проти Кіпру» (Kyprianou v. Cyprus)* [ВП], № 73797/01, 15 грудня 2005 року (порушення статті 10).

Інші справи щодо статті 8:

- *«Немец проти Німеччини» (Niemiets v. Germany)*, № 13710/88, 16 грудня 1992 року (порушення);
- *«Камензінд проти Швейцарії» (Camenzind v. Switzerland)*, № 21353/93, 16 грудня 1997 року (відсутність порушення);
- *«Копп проти Швейцарії» (Kopp v. Switzerland)*, № 23224/94, 15 березня 1998 року (порушення);
- *«Тамосіус проти Сполученого Королівства» (Tamosius v. the United Kingdom)* (ухв.), № 62002/00, ЄСПЛ 2002-VIII (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- *«Ельчі та інші проти Туреччини» (Elci and Others v. Turkey)*, №№ 23145/93 та 25091/94, 13 листопада 2003 року (порушення);
- *«Румен та Шміт проти Люксембургу» (Roemen and Schmit v. Luxembourg)*, № 51772/99, 25 лютого 2003 року (порушення);
- *«Ван Россем проти Бельгії» (Van Rossem v. Belgium)*, № 41872/98, 09 грудня 2004 року (порушення);
- *«Саллінен та інші проти Фінляндії» (Sallinen and Others v. Finland)*, № 50882/99, 27 вересня 2005 року (порушення);
- *«Смірнов проти Росії» (Smirnov v. Russia)*, № 71362/01, 07 червня 2007 року (порушення);
- *«Візер та “Бікос Бетайлігунген ГмбХ” проти Австрії» (Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria)*, № 74336/01, 16 грудня 2007 року (порушення);
- *«Ілія Стефанов проти Болгарії» (Iliya Stefanov v. Bulgaria)*, № 65755/01, 22 травня 2008 року (частково порушення і частково явно необґрунтовано);
- *«Андре та інші проти Франції» (André and Another v. France)*, № 18603/03, 24 липня 2008 року (порушення);
- *«Колесніченко проти Росії» (Kolesnichenko v. Russia)*, № 19856/04, 09 квітня 2009 року (порушення);
- *«Ксав'є Да Сільвейра проти Франції» (Xavier Da Silveira v. France)*, № 43757/05, 21 січня 2010 року (порушення);
- *«Хейно проти Фінляндії» (Heino v. Finland)*, № 56720/09, 15 лютого 2011 року (порушення);
- *«Робатін проти Австрії» (Robathin v. Austria)*, № 30457/06, 03 липня 2012 року (порушення);
- *«Мішо проти Франції» (Michaud v. France)*, № 12323/11, 16 грудня 2012 року (відсутність порушення);

- *«Вінчі Констракшен та ДжіТіЕм Жені Сівіл енд Сервісіс проти Франції» (Vinci Construction and GTM Génie Civil et Services v. France)*, №№ 63629/10 і 60567/10, 02 квітня 2015 року (порушення);
- *«“Сервуло енд Асоціадос — Сосьєдад де Адвогадос”, РЛ та інші проти Португалії» (Sérvulo & Associados – Sociedade de Advogados, RL and Others v. Portugal)*, № 27013/10, 03 вересня 2015 року (відсутність порушення);
- *«Версіні-Кампінчі та Краснянські проти Франції» (Versini-Campinchi and Crasnianski v. France)*, № 49176/11, 16 червня 2016 року (відсутність порушення);
- *«Зоммер проти Німеччини» (Sommer v. Germany)*, № 73607/13, 27 квітня 2017 року (порушення);
- *«Янкаускас проти Литви (№ 2)» (Jankauskas v. Lithuania (no. 2))*, № 48427/09, 27 червня 2017 року (відсутність порушення);
- *«Лекавічене проти Литви» (Lekavičienė v. Lithuania)*, № 50446/09, 27 червня 2017 року (відсутність порушення);
- *«Волланд проти Норвегії» (Wolland v. Norway)*, № 39731/12, 17 травня 2018 року (відсутність порушення);
- *«Лоран проти Франції» (Laurent v. France)*, № 28798/13, 24 травня 2018 року (порушення);
- *«Алтай проти Туреччини (№ 2)» (Altay v. Turkey (no. 2))*, № 11236/09, 09 квітня 2019 року (порушення);
- *«Кірдьок та інші проти Туреччини» (Kirdök and Others v. Turkey)*, № 14704/12, 03 грудня 2019 року (порушення);
- *«Сабер проти Норвегії» (Saber v. Norway)*, № 459/18, 17 грудня 2020 року (порушення);
- *«Круглов та інші проти Росії» (Kruglov and Others v. Russia)*, №№ 11264/04 та 15 інших, 4 лютого 2020 року (порушення щодо 22 заявників);
- *«Клаус Мюллер проти Німеччини» (Klaus Müller v. Germany)*, № 24173/18, 19 листопада 2020 року (відсутність порушення);
- *«Кадура та Смалій проти України» (Kadura and Smaliy v. Ukraine)*, №№ 42753/14 і 43860/14, 21 січня 2021 року (порушення);
- *«Сергава проти Естонії» (Särgava v. Estonia)*, № 698/19, 16 листопада 2021 року (порушення);
- *«Васіл Васілев проти Болгарії» (Vasil Vasilev v. Bulgaria)*, № 7610/15, 16 листопада 2021 року (порушення);
- *«Матеу проти Румунії» (Mateuț v. Romania)* (ухв.), № 35959/15, 01 березня 2022 року (неприйнятно — втрата статусу потерпілого);
- *«Коган та інші проти Росії» (Kogan and Others v. Russia)*, № 54003/20, 07 березня 2023 року (порушення).

Інші справи щодо статті 10:

- *«Касадо Кока проти Іспанії» (Casado Coca v. Spain)*, № 15450/89, 24 лютого 1994 року (відсутність порушення);
- *«Р.В. проти Австрії» (R.W. v. Austria)* (ухв.), № 26602/95, 30 червня 1997 року (частково неприйнятно — явно необґрунтовано);
- *«Малер проти Німеччини» (Mahler v. Germany)* (ухв.), № 29045/95, 14 січня 1998 року (неприйнятно — явно необґрунтовано);

- [«Шьопфер проти Швейцарії» \(Schöpfer v. Switzerland\)](#), № 25405/94, 20 травня 1998 року (відсутність порушення);
- [«Нікула проти Фінляндії» \(Nikula v. Finland\)](#), № 31611/96, 21 березня 2002 року (порушення);
- [«Штойр проти Нідерландів» \(Steur v. the Netherlands\)](#), № 39657/98, 28 жовтня 2003 року, ЄСПЛ 2003-XI (порушення);
- [«Аміхалачьоає проти Молдови» \(Amihalachioaie v. Moldova\)](#), № 60115/00, 20 квітня 2004 року (порушення);
- [«Фолья проти Швейцарії» \(Foglia v. Switzerland\)](#), № 35865/04, 13 грудня 2007 року (порушення);
- [«Кутан проти Франції» \(Coutant v. France\)](#) (ухв.), № 17155/03, 21 січня 2008 року (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- [«Мор проти Франції» \(Mor v. France\)](#), № 28198/09, 15 грудня 2011 року (порушення);
- [«Карпетас проти Греції» \(Karpetas v. Greece\)](#), № 6086/10, 30 жовтня 2012 року (відсутність порушення);
- [«Кінчеш проти Угорщини» \(Kincses v. Hungary\)](#), № 66232/10, 27 січня 2015 року (відсутність порушення);
- [«Боно проти Франції» \(Bono v. France\)](#), № 29024/11, 15 грудня 2015 року (порушення);
- [«Родріґез Равело проти Іспанії» \(Rodriguez Ravelo v. Spain\)](#), № 48074/10, 12 січня 2016 року (порушення);
- [«Радобуляч проти Хорватії» \(Radobuljac v. Croatia\)](#), № 51000/11, 28 червня 2016 року (порушення);
- [«Чеферин проти Словенії» \(Čeferin v. Slovenia\)](#), № 40975/08, 16 січня 2018 року (порушення);
- [«Пай Піреш де Ліма проти Португалії» \(Pais Pires de Lima v. Portugal\)](#), № 70465/12, 12 лютого 2019 року (порушення);
- [«Багіров проти Азербайджану» \(Bagirov v. Azerbaijan\)](#), №№ 81024/12 і 28198/15, 25 червня 2020 року (порушення);
- [«Рогальський проти Польщі» \(Rogalski v. Poland\)](#), № 5420/16, 23 березня 2023 року (порушення).

Інші справи щодо статті 1 Першого протоколу до Конвенції:

- [«Ван дер Муссель проти Бельгії» \(Van Der Mussele v. Belgium\)](#), № 8919/80, 23 листопада 1983 року (неприйнятно — несумісно *ratione materiae*);
- [«Смірнов проти Росії» \(Smirnov v. Russia\)](#), № 71362/01, 07 червня 2007 року (порушення);
- [«Круглов та інші проти Росії» \(Kruglov and Others v. Russia\)](#), №№ 11264/04 та 15 інших, 04 лютого 2020 року (порушення щодо 11 заявників);
- [«Даною та інші проти Румунії» \(Dănoiu and Others v. Romania\)](#), №№ 54780/15 та 2 інші, 25 січня 2022 року (порушення).